

- автореф. дис. ... докт. пед. н. / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 42 с.
15. Пузирьова Н.В. Теорія і практика науково-дослідної роботи студентів (на матеріалі університетів України XIX ст.) / Н.В. Пузирьова: автореф. дис. ... канд. пед.н.: / Харк. Нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 19 с.
  16. Семенов О.М. Організація науково-дослідної роботи студентів філологічних факультетів педагогічних університетів / О.М. Семенов: монографія. – К. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2002. – 96 с.
  17. Луценко В.В. Організація самостійної роботи студентів в умовах особистісно орієнтованого навчання / Вікторія Вікторівна Луценко : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Х., 2002. — 186 арк.
  18. Князян М.О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань / М.О.Князян: монографія. – Ізмаїл, 1998. – 176 с.

УДК 37.013(022)

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗМІСТУ Й ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Степанець І.О.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗМІСТУ Й ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Степанець І.О.

У статті здійснено короткий ретроспективний огляд розвитку науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Автор аналізує стан і проблеми організації навчально-наукової, науково-дослідної роботи студентської молоді, зокрема у педагогічних ВНЗ.

Ключові слова: навчально-наукова, науково-дослідницька діяльність, формування, розвиток, проблема.

**ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА ОРГАНИЗАЦИИ
И СОДЕРЖАНИЯ И ОБЩИЕ ОСНОВЫ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ
ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Степанец И.А.

В статье осуществлен короткий ретроспективный обзор развития научно-исследовательской деятельности студентов в высших учебных заведениях.

Автор анализирует состояние и проблемы организации учебно-научной, научно-исследовательской работы студенческой молодежи, в частности в педагогических вузах

Ключевые слова: учебно-научная, научно-исследовательская деятельность, формирование, развитие, проблема.

**HISTORICAL RETROSPECTIVE REVIEW OF ORGANIZATION
AND CONTENT, GENERAL BASICS OF RESEARCH ACTIVITY
IN SYSTEM HIGH PEDAGOGICAL EDUCATION**

Stepanets I.O.

The article carries out the short retrospective review of the students research activity development in higher educational establishments.

An author analyses the state and problems of organization of the educational scientific and research activity of the student youth, in particular in pedagogical institute of higher educational.

Keywords: educational and scientific, research activity, formation, development, problem.

Запити суспільства до системи освіти, пов'язані з розвитком наукової культури майбутніх педагогів зумовлюють доцільність розгляду проблеми, зокрема послуговування наукою як формою культурної творчості, досвідом організації науково-дослідної роботи студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Саме такі питання ставали предметом наукового пошуку науковців (Н. Амеліна, Т. Білоусова, О. Воробйов, О. Герасименко, В. Даниленко, К. Добросельський, О. Єгорова, М. Донченко, І. Іванченко, О. Лушников, Т. Сидорчук, В. Попов та інші).

Метою статті є спроба узагальненого розгляду окресленого виду діяльності в історико-педагогічному аспекті та розгляд науково-педагогічних основ організації науково-дослідної роботи студентів у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Теоретичним підґрунтям для розробки дослідження проблеми стали наукові праці, у яких аналізуються конкретні питання розвитку національної системи освіти й педагогічної думки в Україні. Не так давно з'явилося дослідження Н. Пузирьової, присвячене теорії та практиці організації науково-дослідної роботи студентів (на матеріалах університетів України XIX століття). Науковий інтерес викликає монографія дослідження О. Микитюка, присвяченого розвитку та становленню наукової роботи у вищих педагогічних навчальних закладах України. Практичну цінність мають наукові здобутки Н. Амеліної, Л. Блонського, Є. Клімова, В. Лозовецького, Л. Сподіна про питання забезпечення професійної спрямованості навчання у ВНЗ.

На підставі досліджень О. Алексюка, О. Микитюка та інших, можна свідчити, що елементи науково-дослідної роботи студентів і викладачів із метою підвищення якості професійної освіти вперше були запроваджені в діяльності Острозької вищої школи у 80-х роках XVI століття.

Наступниками в організації науково-дослідної роботи з метою професійної підготовки стали Києво-Могилянська академія, де спонукали студентів до самостійної роботи з книгою, здійснення професійно значущих наукових розвідок. Яскраві сторінки діяльності академії пов'язані з Ф. Прокоповичем, який ініціював зміну напрямку наукової роботи студентів, заявивши: «Треба не лише йти по стежинці, що її протоптали інші вчені, а й іти слідом за самостійними науковими поглядами...» [4].

У Харківському колегіумі (1721 р.) кожен предмет навчального курсу передбачав виконання наукових робіт – дисертацій [3], застосовувалась система вибору додаткових предметів самими учнями.

Головними осередками освіти й розвитку науки стали університети. Харківський університет (1805 р.) надав право студентам займатися науково-літературною творчістю, результатами якої, зокрема, публікувалися в журналах і часописах: «Харківський еженедельник», «Український Вісник», «Харковскія Извѣстія». Для реалізації наукових завдань студенти університету залучалися до роботи в бібліотеці, фізичному кабінеті, лабораторіях тощо.

У «Правилах» університету Св. Володимира (1844 р.) зазначалось обов'язкове написання студентами наукових творів (курскових, дисертацій), починаючи з першого курсу. Завдання студентської науково-дослідної роботи полягали у «формуванні вмінь вільно висловлювати думки латинською мовою», «оволодіти ґрунтовними знаннями з основ наук». Студенти брали участь у колоквіумах («критично розбирали першоджерела»), виконували письмові завдання.

Соціально-економічні та політичні перетворення в Російській імперії зумовлювали як занепад (40-і – 50-і рр XIX ст.), так і піднесення й активізацію громадської та наукової діяльності студентів (60-і – 90-і рр XIX ст.) [7]. У цілому науково-дослідна робота студентів у цей час характеризувалася просвітництвом.

Революційні перетворення 1905 року зумовили послаблення нагляду за студентами, а відповідно – право на утворення різних культурних і наукових гуртків. Науково-дослідна робота, в основному, зосереджувалася на професійній самоосвіті студентів – соціальною формою була робота в бібліотеці.

У колишньому Радянському Союзі, зокрема в Україні науково-дослідна робота студентів, починаючи з середини 20-х років, дещо відокремилась від навчальної шляхом створення дослідницьких інститутів, а в них – особливих дослідницьких курсів для охочих і здібних.

30-ті роки XX століття характеризуються спробами підвищити загальнонауковий рівень змісту професійної підготовки, урахувати нові досягнення наук у світі. Це зумовило нарощування наукових розробок і фундаменталізацію проблематики робіт [8]. Пропонувалося розгорнути наукову роботу по всіх інститутах, без якої «... не може здійснюватися ... підготовка спеціалістів на рівні вимог сучасної науки» [2].

У період із початку Другої світової війни науково-дослідна робота була визначена обов'язковою й конкретизувалася в навчальних планах і програмах. 1944 року РНК СРСР затвердив «Положення про науково-дослідницьку діяльність вищих навчальних закладів», згідно з яким посилювалося планове забезпечення організації наукових досліджень, до яких залучались і студенти.

На підставі проведеного наукового аналізу матеріалів дослідження доведено, що науково-дослідна робота на початку 50-х років стала складовою в процесі підготовки фахівців у ВНЗ на рівні вимог тогочасної науки, її характеризували плановість, пріоритет державного фінансування, жорсткий контроль державними органами. У цілому науково-дослідна робота в 50-х 60-х роках була орієнтована на фундаментальні загальнонаукові й науково-технічні дослідження, а її структура та форми організації набули чіткості й конкретності, по суті визначали модель організації студентської дослідницької діяльності у сучасних ВНЗ [6]. Особливо актуальною є пропозиція – студентам, які виявили здібності до наукової роботи. Розроблялись індивідуальні графіки виконання навчального плану з урахуванням проведення ними самостійних науково-дослідних і досадно-конструкторських робіт без збільшення терміну навчання [5].

Досліджуючи тенденції розвитку науково-дослідної роботи у 70-х – 80-х роках варто зазначити, що вони стосуються розширення сфери самоврядування вищих начальних закладів у питаннях науково-дослідної роботи. Зокрема, ВНЗ отримали право видавати наукові збірники, матеріали конференцій і семінарів, навчальну літературу, а головне – цілеспрямовано формувати досвід залучення студентів до науково-дослідної роботи як ефективного засобу єдності науки й навчально-виховного процесу у вищій школі. У навчальні плани ВНЗ було введено курс «Основи наукових досліджень» [1]. Однак кінець 80-х років ХХ століття виявив початок тенденції відходу студентської науково-пошукової діяльності від практики виробництва, що зумовило спільну постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів від 27 березня 1987 року «Про підвищення ролі вузівської науки в прискоренні науково-технічного прогресу, поліпшення якості підготовки спеціалістів», у якій зазначалось: «Розширити прогресивну практику перенесення частини

навчального процесу на виробництво шляхом створення навчально-дослідних лабораторій, експериментальних майданчиків».

Із проголошенням незалежності України відбувся новий етап у розвитку системи освіти й педагогічної думки, який, незважаючи на всі негаразди в економічному й політичному житті, ознаменувався різким підвищенням рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу, що сприяло відновленню й розвитку професійно спрямованої науково-дослідної роботи студентів. Держава визначила пріоритет фундаментальних досліджень, що виконуються в системі освіти. Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1992 р.) було визначено суть і напрями наукової діяльності. У вищих навчальних закладах наприкінці століття склалася чітка структура управління дослідною роботою студентів, що визначало її ефективний розвиток.

У нинішніх інститутах, академіях та університетах очолює цей напрям проректор із наукової роботи. Загалом структуру управління науково-дослідницькою діяльністю, зокрема в Харківському гуманітарно-педагогічному інституті, можна представити так, як показано в таблиці 1.

Табл.1. Структура управління СНТТ

Рада СНТТ вищого навчального закладу разом із факультетськими радами й кафедрами організовує наукові гуртки, творчі секції, студентські наукові конференції, внутрішні конкурси студентських наукових робіт, виставки найкращих наукових праць студентів; забезпечує участь у регіональних та всеукраїнських конкурсах, конференціях, олімпіадах, публікації, статей, тез доповідей у наукових збірках; морально й матеріально заохочує студентів.

Узагальнення практичного досвіду окремих вищих педагогічних навчальних закладів України, зокрема Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, є показником того, що начально-дослідна (навчально-наукова) робота студентів є обов'язковою й визначається навчальними планами зі спеціальності, планами роботи ВНЗ, кафедр тощо.

Однією з найважливіших складових цієї роботи є навчально-дослідницька діяльність студентів як під керівництвом викладачів, так і самостійна. Виконання навчально-наукової роботи у процесі вивчення дисциплін відбувається при оптимальному співвідношенні різних форм організації навчання, освітніх завдань різного характеру, максимальному насиченні занять професійно спрямованою проблемно-пошуковою та творчою діяльністю. Студенти виробляють уміння послуговуватися користуватися науковою, методичною, довідковою літературою, оволодівають методологією й методикою наукового пошуку.

Основний зміст готовності до виконання навчально-наукової роботи складають такі елементи: знання, уміння, здатність творити, бажання.

У позанавчальний час створюються умови для продовження науково-дослідної роботи студентів, зокрема для виявлення обдарованої студентської молоді, реалізації її творчих здібностей. Основною формою такої роботи є проблемні (наукові) гуртки. Особливістю керівництва роботою студентів є здійснення диференційованого підходу до студентів. Викладачі мають можливість більше уваги приділяти студентам, які прагнуть наукового розвитку.

Інші форми роботи є традиційними для абсолютної більшості ВНЗ. Важливу роль у роботі з науково обдарованою молоддю відіграє система заохочень, що безпосередньо пов'язане з формуванням

мотивації до науково-дослідницької діяльності. Уважаємо, що спектр матеріальних і моральних заохочень слід розширити, передбачивши, наприклад, рейтингове оціювання загального рівня студента, затвердження індивідуальних освітніх планів для студентів, які мають успіхи в науково-дослідній роботі, надання рекомендацій щодо послугоування фондами наукових бібліотек із оплатою витрат тощо. Далеко не повністю реалізуються моральні заохочення, а окремі з них слід відроджувати.

Узагальнення досвіду ВНЗ України стосовно організації науково-дослідної роботи студентської молоді є показником як позитивної її динаміки, так і дає можливість порушити низку проблем, а саме:

Надто пізні залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, усупереч висновкам вітчизняних науковців.

Недостатня мотивація, а відповідно – брак наукової ініціативи самих студентів.

Недостатньо чіткий зв'язок із майбутньою професійною діяльністю.

Зміст і методи викладання фахових, професійно орієнтованих дисциплін усе ще недостатньо сприяють формуванню відповідних якостей дослідника.

Слід більш чітко й послідовно реалізовувати особистісно-діяльнісний підхід до навчання, проблемне навчання, забезпечувати діалогізацію навчального процесу, оптимальне поєднання та співвідношення індивідуальних і колективних форм організації процесу навчання.

Нині все ще не розв'язана проблема організації навчання обдарованих студентів.

Слід констатувати і той факт, що статус, а відповідно й оплата праці викладача, який лише виконує навчальне навантаження, майже не відрізняється, від оплати викладача, який залучає студентів до науково-дослідницької діяльності й успішно нею керує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Информационные данные о проведении в Украинской ССР всесоюзных и республиканских научных и научно-технических совещаний, конференций, съездов, симпозиумов, семинаров. – К.: Вища школа, 1975. – 127 с.
2. Короткі нариси з історії Харківського державного університету. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1940. – 370 с.
3. Лебедев А.С. Харьковский коллегіум как просветительский центр Слободской Украины до учреждения в Харькове Университета // Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских. – М., 1885. – Кн. 4. – С. 20.
4. Прокопович Ф. Письмо Прокоповича к архитектору Рафаилу Заборовскому 8 марта 1734 г. // Киевская старина. – 1884. – Кн. 3. – С. 511.
5. Постанова Ради Міністрів СРСР від 12 квітня 1956 р. «Про заходи покращення науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах» // Збірник постанов і розпоряджень по МВССО СРСР – 1956, С. 104-105.
6. Поточний архів Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. Звіт про науково-дослідну роботу вищих навчальних закладів за 1963 р. – 887 арк., С. 233.
7. Сборник материалов для истории просвещения в России. – СПб.: Изд. Министерства народного просвещения, 1893. – 876 с.
8. Сухомлинський О.В. Историко-педагогічний аспект: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.